

Що бачив вівчар

Томас Гарді

Новела

Переклад: Віктор Ружицький

НІЧ ПЕРША

Цю історію мені розповів мировий суддя — щирої душі чоловік, який, на жаль, покинув уже цей світ. Починав він, як водилося за добрих старих часів, словами про ясну місячну ніч і загадкову постать. Навіть на сучасний смак це був би чудовий початок, якби його гідно продовжити.

Холодний різдвяний місяць (вів далі суддя) висів над узвишшям, поверхня якого відсвічувалась такими крихітними іскринками інею, що розгледіти їх можна було лише зблизька. Єдиним, хто міг це бачити, був малий вівчар. Він стояв біля віконця у хатині на колесах, що правила пастухам за житло під час раннього окоту овець, і замислено втупився у навколишній краєвид.

Ця частина узвишшя звалася Ягнячим загоном і була найзатишнішим закутком Марлбері Даунс — розлогого горбистого пасовиська, яке перетинає широкий шлях із Лондона через Центральний Уессекс та Оулдбрикхем до Бата і Брістоля. Місце, де стояла хатина, було високе й сухе, відкрите з усіх боків, крім північного. Воно панувало над хвилястим краєвидом, що виднівся на багато миль навкруги. Північну сторону узвишшя оточувала смуга високого вузлуватого чагарника з довжелезним галуззям. Осторонь зарослі кущів охоплювали невеличку ділянку, дуже вдало вибрану для вівчарської хатини. Сюди зовсім не проникав вітер, а побачити хатину можна було лише крізь вузький прохід між кущами. Перед двома віконцями галуззя обрізали так, щоб, не виходячи, можна було наглядати за отарою.

Чагарниковий живопліт за хатиною був укріплений вбитими в землю кілками, що разом з колючим плетивом кущів утворили загін, у якому знаходилось вісімсот овець Марлберійської племінної отари.

На півдні, у напрямку, куди замислено дивився хлопець-вівчар, лише єдина споруда порушувала одноманітність залитого місячним світлом узвишшя. Це був друїдський дольмен, складений із двох подовжених кам'яних брил, поставлених вертикально, і перекритих зверху третьою, що нагадувало пройму дверей. Побиті вітрами, спотворені подряпинами, щілинами, тріщинами та щербинами брили віками витримували натиск стихій. Та у чарівному сріблястому сяйві місяця поверхня їх здавалася неторканою часом. Місцеві жителі називали цю руїну Дверима диявола.

Незабаром до хатини повернувся з Ягнячого загону старий пастух і, озирнувшись навколо, сердито кинув у темряву:

— Ти що, спиш?

У відповідь почулося боязке заперечення.

— Тоді ось що, — сказав старий. — Я піду додому, відпочину кілька годин. Робити

тут зараз, здається, нема чого. До світанку вівцям наша допомога не потрібна. У всякому разі, не схоже на те. Один із нас обов'язково має бути тут, то залишайся ти, чуєш? Адже ти можеш спати вдень, а я ні. Коли щось трапиться, тобі вистачить десяти хвилин, щоб добігти до моєї хати. Свічки я тобі не залишу. Заради свята поспи трохи сидючи, але міцно не засипай. Як тільки тінь від Дверей диявола посунеться на пару п'ядей, так і прокидайся. Треба ж і на овець поглядати.

Хлопець промовив у відповідь щось невиразне. Старий розворушив гірлигою вогонь у пічці і пішов додому.

Так повторювалося майже щоночі відтоді, як почався період окоту, тому хлопця зовсім не здивувало доручення старого вівчаря. Якийсь час він розважався тим, що запалював соломинки від вогню. Потім вийшов у загін, оглянув овець та нещодавно народжених ягнят, знову повернувся до хатини, сів і зрештою заснув. Таке чергування стало для нього звичкою. Хоча трохи поспати дозволялося лише на свята, хлопець і раніше спав щоночі, частенько прокидаючись аж о третій або четвертій ранку від штурхана гірлиги старого вівчаря.

Ось і зараз прокинувся він десь біля одинадцятої і був надзвичайно здивований, що цього разу ніхто його не штовхав і не гукав. Подумавши, він вирішив, що хтось все-таки мусив його збудити, хоч поблизу, здавалося, нікого не було. Хлопець глянув у віконце на отару. Вівці, зрідка бекаючи, лежали тихо, як і тоді, коли він виходив до них востаннє. Навкруги не було ні душі. Вівчар поглянув у віконце навпроти. Тут картина була зовсім інша. Кришталіки інею, як і раніше, яскріли в місячному сяйві. На їх фоні темною плямою чорнів куш. Ще ближче, наче привид, височів дольмен. А перед ним стояв чоловік.

Відразу можна було зрозуміти, що він не вівчар і не робітник з ферми. Про це свідчили його темний костюм, струнка постать і зграбна постава. Чоловік почав ходити взад і вперед.

Не встиг вівчар прийти до тям від появи незнайомця в такий незвичайний час, як побачив ще одну постать, що перетинала пасовисько, йдучи до дольмена та чагарника, у якому ховалася хатина. Це була жінка. Помітивши її, чоловік поспішив назустріч. Вони зупинилися навпроти віконця. Здавалося, не встигла вона опам'ятатися, як незнайомиць почав її пригортати.

Жінка відвела його руки і гордовито відступила назад.

— Ти прийшла, Гаріет! — вигукнув він схвильовано.

— Прийшла, але не для того, щоб обніматися, — в голосі її бриніла образа. Потім додала більш лагідно: — Я прийшла, Фреде, бо ти благав мене про це! Навіщо ти написав такого листа? Я боялася залишатися вдома, щоб не заподіяти тобі зла. Як ти сюди дістався?

— Я прийшов пішки аж від свого батька.

— Що сталося? Як тобі жилося усі ці роки?

— Тяжко. Та ти й сама, мабуть, знаєш. Могла б і не питати. Я бачив багато країн і людей, відколи востаннє був серед цих горбів. Але думкою я був завжди з тобою.

— Невже ти викликав мене зараз лише для того, щоб сказати про це?

Легенький вітрець відніс убік декілька фраз. Потім вівчар знову почув голос незнайомця.

— Гаріет... Про це знатимемо ти і я! Я чув, що герцог не дуже добре обходиться з тобою.

— Герцог має запальну вдачу, але мені з ним добре.

— Він невивічливо розмовляє з тобою, а інколи навіть погрожує вигнати.

— Це було лише один раз, Фреде! Слово честі, лише один раз. Кажу ж тобі, герцог поводить ся зі мною досить добре. А ось тебе слід провчити за те, що вдаєшся до таких хитрощів. Що має означати цей нічний виклик?

— Гаріет, люба моя, хіба це справедливо? Адже всі знають, як важко тобі з ним жити: незважаючи на твою лагідну вдачу, ця похмура людина отрує кожен день твого життя. Я прийшов запитати, чи не потрібна тобі моя допомога. Я розумію, ти герцогиня, а я просто Фред Огборн. І все ж вважаю; що міг би допомогти тобі... О боже! Як можна казати грубощі, слухаючи цей чарівний голос, дивлячись на це чарівне личко!

— Капітане Огборн! — вигукнула жінка, вдаючи з себе злякану. — Хіба можна так поводитись з подругою своєї юності? Не смійте казати мені такі слова, не смійте дивитись на мене такими очима! Невже це все, що ви мали сказати? Я бачу, мені не слід було приходити. Як це легковажно з мого боку...

І знову легкий вітрець відніс кілька слів із розмови.

— Ну що ж. Тепер я знаю, що втратив тебе назавжди, — почув знову вівчар голос незнайомця. — "Капітан Огборн" — як це офіційно! А я ж кохаю тебе, Гаріет, так само, як і раніше, я не змінився анітрохи. Але ти стала іншою. Колись була щира зі мною, а тепер приховуєш свої почуття різними вигадками. Нехай і так; більш я тебе не потурбую.

— Дурненький, чого так переживати? Ми можемо зустрічатися як усі люди. Але, звичайно, не так, як зараз. Я прийшла тільки тому, що герцога немає вдома і нікому було утримати мене від безглузлого вчинку.

— Коли він повертається?

— Післязавтра або через два дні.

— Тоді зустрінемося ще завтра ввечері.

— Ні, Фреде, не можу.

— Якщо не можеш завтра, приходь післязавтра. Ти повинна подарувати мені ще хоч один вечір, поки його не буде. Дай руку, якщо згодна! Завтра або післязавтра ввечері ти прийдеш, і ми попрощаємося! — Він міцно стиснув її руку.

— Що ти, Фреде, пусти мене! Навіщо ці обійми? Ти думаєш лише про минуле і забуваєш, що до мене треба ставитися з належною повагою. Таке твоє кохання, Фредеріку! Це жорстоко й невдячно з твого боку: спочатку викликати у мене почуття жалю, щоб примусити сюди прийти, а потім обіймати.

— Прийди ще хоч раз! Я проїхав дві тисячі миль, щоб попросити тебе про це.

Ні, я не повинна цього робити! Підуть плітки — бог знає, чим це може скінчитися! Я не можу прийти. Заради нашої давньої дружби — не проси.

— Тоді хоч скажи, що кохала мене, що жорстокість чоловіка примушує тебе часто згадувати минуле. Скажи, що це правда.

— Так, це правда, — ледь чутно відповіла вона. — Таке визнання свідчить проти мене, але це ще нічого не означає.

— Не кажи так. Ти прийшла — і дозволь мені розуміти це по-своєму. Тобі це не зашкодить. Прийди ще!

Він все ще обіймав її стан і тримав її руку в своїй.

— Добре, — промовила вона. — Цього разу ти мене умовив. Прийду завтра або післязавтра ввечері. А тепер пусти мене.

Він пустив руку, і вони розійшлися. Герцогиня швидко побігла вниз, до замку, що стояв на краю маєтку Шейкфоресть Тауерс. Капітан дивився їй услід, аж поки вона не зникла з очей, потім повернувся у протилежний бік і розгонистими кроками пішов геть. Навкруги знову стало безлюдно, запала тиша.

Але так тривало недовго. Як тільки обоє відійшли досить далеко, з-за дольмена з'явилася третя постать. Це був чоловік більш кремезний за того, в чоботях з острогами. Не було сумніву, що він стежив за капітаном та герцогинею. Можливо, бачив кожен їхній рух і навіть обійми. Було очевидним й інше: він перебував досить далеко, щоб почути, як неохоче жінка погодилась на побачення, чи взагалі що-небудь почути. Він був переконаний, що це була таємна зустріч коханців, які діяли у цілковитій згоді. Та мине кілька років, поки вівчар зрозуміє все, що тоді побачив.

Той, що з'явився третім, якийсь час стояв непорушно, немов у глибокій задумі, потім підійшов до місця, де стояла жінка та молодий чоловік, глянув на землю, повернувся й пішов, як і ті двоє, але в зовсім іншому напрямку. Він віддалявся в бік дороги. Через декілька хвилин почувся кінський тупіт об вкриту інеєм землю і, поступово затихаючи, завмер у далині.

Хлопець все ще стояв біля вікна, не зводячи очей з дольмена, наче очікував, чи ще хто-небудь не підійде, але більше піхто не з'являвся. Вівчар не знав, скільки часу минуло до того, як грубий штурхан у спину вивів його з оціпеніння. Він одразу пізнав гірлигу старого пастуха.

— На біса тобі молоді очі й руки, Біл Мілз, коли з них нема ніякої користі! Вогонь погас, а я ж наказував тобі дивитися за ним. Так і думав, що без мене ти щось накоїш! Який там спочинок — лежав, як на голках! Ну, кажи, що сталося, горе мені з тобою.

— Нічого.

— З вівцями все в порядку?

— Атож.

— Може, треба внести сюди якихось ягнят?

— Ні.

Старий розпалив вогонь і вийшов до овець, прихопивши з собою ліхтар, бо місяць був уже низько. Незабаром він повернувся.

— Хай йому біс! То як же нічого не сталося, коли одна привела двійню і ось-ось околіє, а друга конає, бо ти навіть оком на неї не глянув! Біл Мілз, я ж тобі казав: як тільки щось буде негаразд — поклич мене. А ти он як покликав.

— Ви казали, що на свята можна поспати, от я й заснув.

— Не говори так до старших, хлопче, якщо не хочеш закінчити своє життя на шибениці! Якщо ти спав весь час, то хто ж тоді виглядав у вікно? А зараз рушай додому. Прийдеш перед сніданком. На нас, старих, увесь світ тримається. Але треба ж і мені хоч трохи спочити!

Старий вівчар ліг, а молодий пішов у долину до свого села.

НІЧ ДРУГА

Коли запала наступна ніч, поведінка хлопця майже безпомилково вказувала на те, що він ніяк не може забути про зустріч, свідком якої став, і про вимушену обіцянку жінки знову прийти на побачення. Чергували вони так, як і минулої ночі. Старий, як завжди, пішов додому між десятою та одинадцятою, сподіваючись спокійно поспати, скільки вдасться, а решту вже надолужить удень. Хлопець залишився сам.

Ця ніч теж була холодна, може, мороз був ще й більший. Місяць світив, як і вчора, тільки зійшов хвилин на сорок пізніше. Обставини склалися, як і минулої ночі, тільки зараз вівчареві було не до сну. До того ж йому було трохи моторошно. Про втечу він і не думав, бо волів краще бути свідком таємного побачення, ніж наразитись на гнів старого пастуха.

Друга дія нічної драми почалася перед тим, як дзиґарі на замку пробили одинадцяту. Цього разу спершу з'явився не коханець і не герцогиня, а той третій — кремезний чоловік у чоботях з острогами. Він надійшов із східного напрямку, в якому зник минулої ночі. Обійшовши навколо дольмена, попростував до чагарники, за яким ховалася хатина. Місячне проміння впало на його обличчя, і вівчар упізнав герцога. Хлопець злякався. Герцог був грозою для жителів навколишніх сіл. Непокірних йому чекали голод, втрата домівки, смерть. Його погляд приголомшував і спопеляв. Вівчар щільно зачинив пічку, щоб не вихопилась навіть іскринка, і сховався в кутку під соломою.

Герцог підійшов до чагарника і, зупинившись майже там, де його дружина розмовляла з капітаном, почав оглядати кущі, ніби шукав, де сховатися. І тут він побачив хатину. Обійшов довкола, заглянув усередину. Вирішивши, що там нікого немає, увійшов, зачинив за собою двері й зупинився біля того самого круглого віконця, крізь яке недавно виглядав хлопець.

Як на людину, що надумала ховатись, герцог діяв надто повільно. Не встиг він стати біля вікна, як далекі дзиґарі пробили одинадцяту і з півдня на узвишшя швидким кроком піднявся стрункий молодий чоловік. Він мимоволі зупинився біля кущів, куди минулої ночі встиг добігти від Дверей диявола, зустрічаючи герцогиню, і став чекати.

Та цієї ночі його, як і тремтячого з переляку пастуха, чекала жахлива несподіванка. З появою капітана дихання герцога ставало все частішим, виразно долітаючи у куток, де припав до підлоги вівчар.

Не встиг капітан Фред зупинитися, як герцог, тихенько відчинивши двері, вийшов із своєї засідки, обійшов куці і став прямо навпроти нього.

— Ти збездістив її, а тому приймеш заслужену смерть, — глухо долинув до вівчаря гнівний шепіт крізь тесову стіну хатини.

Завжди байдужий і мовчазний, хлопець був настільки збуджений, що зважився встати і виглянути у віконце. Обидва чоловіки відійшли вбік за чагарник, і вівчареві нічого не було видно. Він так ніколи й не дізнався, що сталося там у наступні хвилини. Єдине, що він помітив, був рвучкий порух тіні. Потім щось упало на траву, і запала тиша.

Минуло дві-три хвилини, поки з-за рогу хатини вийшов герцог, тягнучи за собою обвисле тіло другого чоловіка. Він волів його у напрямку дольмена. За цією руїною була западина, поросла чагарником та невисокими колючками, усіяна борсучими норами, мешканці яких вимерли або просто залишили це місце. Герцог на кілька секунд зник у западині, а коли вийшов звідти, то вже без важкої ноші.

Повернувшись до хатини, він витер щось об траву і, не заходячи всередину, став у затінку під хатиною.

— Тепер її черга, — промовив він. Навіть наївний хлопчина зрозумів, що герцог чекав появи другого учасника побачення — своєї дружини, герцогині, а з якою метою — страшно було й подумати. Герцог видавався йому чоловіком рішучим, який не вагаючись мститиме до кінця. Небезпека помсти була тим більшою, — чого пастух не знав, — що запальний герцог не чув вчорашньої розмови дружини з капітаном і мучився, перебільшуючи значення того, що бачив.

Довго чатував ревнивець на свою жертву, та все дарма. У хатину до хлопця час від часу доносилися здивовані вигуки, неначе герцог був спантеличений тим, що його припущення, ніби його зрадлива дружина обов'язково прийде на це побачення, не здійснилося. Часом він виходив із затінку на освітлене місце й дивився, котра година.

Було вже пів на дванадцяту, коли герцог вирішив, що далі очікувати не треба. Він знову спустився в западину за дольменом і пробув там хвилин п'ятнадцять. Потім, швидко з неї піднявшись, попростував ліворуч і невдовзі повернувся верхи — очевидно, кінь його був схований десь поблизу. Проїжджаючи між хатиною і дольменом, він оглядався довкола, ніби хотів ще раз переконатися, що дружина не прийшла. Повільно спускаючись з узвишся, герцог направив коня до Шейкфоресть Тауерс.

Хлопець з жахом подумав про того, хто лежав зараз у западині. Навіть страх перед гирлигою старого пастуха не міг утримати його на узвишші. Він волів мати поруч будь-яку живу істоту, аби тільки бути якомога далі від мерця. Мов наполоханий заєць, кинувся він услід за вершником. Вівчар наздогнав мстивого герцога майже біля підніжжя, там, де широкий шлях, що веде на захід, перетинає схил узвишся недалеко від в'їзду в старий парк. Тепер той в'їзд закрито, сторожку біля воріт знесено, хоча у свій час це видавалося дивним, бо тими воротами було найзручніше проїхати в парк.

Зачувши стукіт копит, Біл Мілз трохи заспокоївся. Хоч герцог і вселяв у вівчаря шанобливий страх своїм високим званням, його жажливий злочин не викликав у хлопця

моральної відрази. Він вважав, що такий вельможний пан має право робити у своїх володіннях все, що йому заманеться. Герцог розміреним кроком їхав попід деревами, насадженими тут ще за його предків. Копита лунко цокали по виїждженій дорозі. Незабаром він під'їхав до парадного входу в замок, що був обнесений парпетом з квадратними бійницями і кидав зубчату тінь на посипану гравієм терасу. Ці обриси були добре знайомі Білу Мілзу, хоча в самому замку він ніколи не бував.

Коли герцог наблизився до замку, в одній із веж розчинилися двері і в них з'явилася жінка. Впізнавши вершника, вона вибігла назустріч на залиту місячним світлом терасу.

— Мій любий, ти вже повернувся? — вигукнула вона. — Я вчула цокіт копит Героя, коли ти спускався схилом, і відразу догадалась, що це ти. Я зустріла б тебе ще й раніше, якби знала...

— Невже ти рада мене бачити?

— Ти ще й питаєш?

— Гм, чудова ніч для побачень.

— Так, ніч справді чудова.

Герцог зліз з коня і став поруч з дружиною.

— Чому ж ти не спиш у такий пізній час, якщо не сподівалася мого повернення?

— А ось чому! Справа тут в одній дивній історії, яку я тобі мушу зараз же розповісти! Але чому ти приїхав на день раніше? Жаль, що так сталося, дуже жаль. (Вона грайливо хитнула головою). Я приготувала тобі сюрприз — звеліла підготувати вогнище і запалити його, коли ти будеш повертатись. Та тепер це вже ні до чого. Поглянь он туди.

Герцог подивився у вказаному напрямку і в смузі місячного світла побачив купу хмизу. Із змішаним виразом поштивості і збентеження він опустив очі додолу і пробурмотів:

— Що ж це за дивна історія, через яку ти не спиш?

— Справа в тому... це досить серйозно. Мій кузен Фред Огборн — тепер уже капітан Огборн — в юні роки дуже був закоханий у мене, — здається, я говорила тобі про це, — хоч я була старша на шість років. Чесно кажучи, він закохався до безтями.

— Ти ніколи мені про це не казала.

— Ну, значить, я розповідала це твоїй сестрі, так — саме їй. Так от, ти знаєш, що я не бачилась з ним багато років і, звичайно, зовсім забула про ті часи і про його захоплення. Можеш уявити собі моє здивування, коли позавчора я отримала загадкового листа без зворотної адреси і, розкривши його, дізналася, що це від нього. Прочитавши листа, я мало не збожеволіла з переляку. Він повернувся з Канади до свого батька і тепер щосили благав мене негайно зустрітись з ним. А втім, я можу повторити написане майже дослівно, а вдома покажу тобі цей лист.

"Люба кузино Гаріет! Після такої тривалої відсутності тебе здивує мій несподіваний приїзд, а ще більше моє прохання. Але, якщо моє життя і моє майбутнє не зовсім тобі байдужі, ти виконаєш моє прохання. Я прошу, любя Гаріет, щоб ти зустрілася зі мною

сьогодні ввечері, біля одинадцятої, коло друїдських каменів на Марлбері Даунс. Це за милю від твого будинку. Більше нічого не можу написати, крім того, що благаю тебе прийти. Я все поясню при зустрічі. Зараз скажу лише, що хочу тебе бачити. Приходь одна. Повір, я б не просив тебе про цю зустріч, якби від неї не залежало, чи бути мені щасливим, — один бог тільки знає, як багато від неї залежить! Я надто схвилюваний, щоб писати далі.

Твій Фред"

— Це все. Згодом я зрозуміла, що не повинна була йти на цю зустріч, але тоді я про це не подумала. Я знала, який він гарячий, і боялася, що над ним нависла якась небезпека. У нього не було жодного друга, який міг би допомогти, і нікого, крім мене, кому б він міг звіритися у своїх клопотах. Я одяглась і пішла на Марлбері Даунс у визначений ним час. Правда, я смілива?

— Дуже.

— Прийшовши туди... може, підемо в замок? Щось стає холодно. — Герцог і далі мовчки стояв. — Прийшовши туди, я побачила дорослого чоловіка, офіцера, а не того хлопчину, якого я колись знала. Незабаром я пожалкувала, що прийшла. Навряд чи мені вдасться описати його поведінку. Я й досі не знаю, чого він хотів; здається, побачитись зі мною, і нічого більше. Він тримав мене за руку і за талію — о, як міцно він мене тримав! — і ніяк не хотів відпустити, поки я не пообіцяла зустрітись з ним ще раз. Він поводився так дивно і виявляв таку гарячковість, що я боялася, аби з ним нічого не сталося в цій глушині, тому пообіцяла прийти. Потім я вирвалась... побігла додому... Оце і все. Сьогодні ж, коли надійшов час побачення — на яке я, звичайно, не думала йти, — мені прийшла думка, що він, зрозумівши мій намір обманути його, прийде сюди. Тому не могла заснути. Але чому ти мовчиш?

— Дорога була довга, втомився.

— Ходімо в будинок. А чого ти приїхав один, без почту?

— Просто так.

Якусь хвилину вони йшли мовчки. Потім вона сказала:

— Я надумала одну річ, та не наважуюсь тобі про це говорити. Він сказав, що чекатиме на мене завтра, якщо ми не зустрінемося сьогодні. Може, підемо туди вдвох завтра ввечері? Подивимось, чи він прийде. Вичитаємо йому за те, що так безглуздо розпалює в собі давню пристрасть і викликає мене на таке дивне побачення замість того, щоб просто відвідати нас.

— Навіщо нам знати, чи він прийде? — похмуро спитав чоловік.

— Тому що, на мою думку, нам слід якось допомогти йому. Бідний Фред! Він послухає тебе, якщо ти постараєшся переконати його й пояснити все так, щоб він зрозумів дійсний стан речей. Це було б просто виявом християнської доброти по відношенню до людини, яка, безсумнівно, дуже страждає з якоїсь причини. Мені здається, він зовсім втратив голову.

Дійшовши до дверей, вони подзвонили і стали чекати. Здавалося, в будинку всі спали. Та невдовзі до них вийшов чоловік і забрав коня. Герцог і герцогиня увійшли в

замок.

НІЧ ТРЕТЯ

Це мало статися неминуче. Того вечора, як і раніше, під час відсутності старого вівчаря, Біл Мілз мусив або чергувати, або втратити роботу, а з нею і засоби до існування. Згадавши про того, хто лежав за Дверима диявола, він спробував зібрати на допомогу всю свою хоробрість, але без особливого успіху. Коли ж побачив постаті герцога й герцогині, що перетинали вкрите інеєм пасовисько, то, крім шанобливого страху, відчув якесь полегшення. Герцогиня рухалася швидкими, легкими кроками, на кілька ярдів випереджаючи чоловіка. Незабаром герцог зупинився, не бажаючи йти далі, й наполегливо сказав:

— Запевняю тебе, він вирішив, що не варто знову приходити сюди.

— А я більше схильна думати, що він прийде й чекатиме на мене цілу ніч. І було б жорстоко змусити його робити це вдруге.

— Його немає. Ходім додому.

— Дійсно, схоже на те, що він не прийшов. Може, з ним щось трапилось? Якщо так, я ніколи не прощу собі цього!

Герцог збентежився.

— Та ні, він, певне, зайнятий іншими справами.

— Це майже виключено.

— А може, вирішив, що йти надто далеко.

— І цього не може бути.

— Ну, тоді він міг просто передумати.

— Так, він міг передумати, якщо тільки не ховається десь отут — може, в тій западині, що за Дверима диявола. Ходімо пошукаємо. Якщо заскочимо його зненацька, то так йому й треба.

— Ні, його там нема.

— Мабуть, лежить і не дише через тебе...

— Через мене... ні, ні!..

— Ну, годі, ходімо. Мушу тобі сказати, мій любий: сьогодні ти огинаєшся, як останній школяр, зовсім мене не слухаєш! Ти ревнуєш мене до цього бідного хлопця, але ж це чисте безглуздя.

— Іду, іду, не говори більше нічого.

Вони пересікли зелену галявину.

Щоб прослідити їх, пастух вийшов з хатини і, дуже зігнувшись, пішов попід чагарником, сподіваючись непомітно підкрастися до дольмена. На якусь мить він опинився на відкритому місці.

— Ага, нарешті он і він! — вигукнула герцогиня.

— Він? — спитав герцог. — Де?

— Біля Дверей диявола. Хіба не бачиш там постаті? Бідолашний закоханий кузен, зараз тобі перепаде! — Вона засміялася, і в її голосі почулося співчуття. Раптом вона повернулася до чоловіка. — Що з тобою?

— Це не він! — прохрипів герцог. — Цього не може бути.

— Не він. Занадто малий. Це якийсь хлопчина.

— Ага, я так і думав! Підійди-но сюди, хлопче.

Пастух боязко наблизився.

— Що ти тут робиш?

— Доглядаю овець, ваша світлість.

— То ти мене знаєш! Ти щоночі їх доглядаєш?

— Час від часу, пане.

— А що ти тут бачив? Сьогодні або вчора ввечері? — запитала герцогиня. — Ніхто тут не ходив, не чекав?

Хлопець мовчав.

— Він нічого не бачив, — перебив її чоловік і з такою погрозою глянув на пастуха, що, здавалося, в очах його запалав вогонь.

— Ходімо звідси. Не можна бути довго на такому холоді.

Коли вони пішли, хлопець повернувся до загону. Тепер йому не було вже так боязно. Ознайомлення з подіями додало йому впевненості у собі, поступово витіснило думки про вбитого.

Все ж він недовго був сам. Як тільки минуло досить часу для того, щоб дійти до Шейкфоре́ст Тауерс і повернутися назад, на пасовиську знову з'явилася огрядна постать герцога. Цього разу він прийшов сам.

У вельможі був, мабуть, не менш гострий зір, ніж у пастуха, бо він одразу розгледів хлопця серед овець і попростував до нього.

— Ти той вівчар, з яким я недавно розмовляв?

— Так, пане.

— Слухай, що я тобі скажу. Герцогиня питала, що ти бачив тут сьогодні або вчора ввечері, і ти нічого їй не відповів. Я знов запитаю те саме, і тобі нічого боятися сказати правду. Чи бачив ти щось незвичайне в ті ночі, що тут чергував?

— Пане, я бідний хлопець, мене ніщо не цікавить. Я не пам'ятаю того, що бачу.

— Я ще раз запитую, — сказав герцог, підступаючи ближче, — чи бачив ти щось незвичайне в ті ночі, що тут чергував?

— О пане! Я всього тільки підпасич, мій батько був скромним садівником вашої світлості, а мати — проста грубниця у вашому замку. Коли я залишаюсь сам, то відразу засинаю і нічого не бачу!

Герцог схопив хлопця за плече і, нахилившись, грізно втупився в його обличчя.

— Чи бачив ти що-небудь незвичайне минулої ночі, питаю тебе?

— О пане, змилуйтесь, не вбивайте мене! — скрикнув вівчар, падаючи на коліна. — Я ніколи не бачив, щоб ви тут ходили, чи їздили верхи, чи ждали кого-небудь, чи тягли якусь важку ношу!

— Гм, — буркнув неблаганний допитувач, послаблюючи руку. — Дуже добре, що ти нічого цього не бачив. А тепер скажи, що для тебе краще: щоб я зараз зробив те саме і з тобою, чи будеш зберігати таємницю все твоє життя?

— Зберігати таємницю, пане!

— Ти певен, що зможеш?

— О ваша світлість, випробуйте мене!

— Добре. Скажи, тобі подобається пасти овець?

— Зовсім ні. Бути завжди наодинці з самим собою краще тим, хто думками уже на тому світі. Крім того, зі мною погано обходяться.

— Вірю. Ти надто молодий для такої роботи. Треба якось полегшити твоє життя. Замість цієї одежі ти носитимеш камзол із справжнього сукна, а свої шкарбани зміниш на лакові черевики. Ти вчитимеш таке, про що ніколи й не чув. Я віддам тебе до школи, а під час канікул ти гратимеш в крикет. Ти станеш людиною, але щоб ніколи і не згадував, що був вівчарем і доглядав ночами овець на цьому пасовиську, бо в порядному товаристві не полюбують пастухів.

— Ви можете покластися на мене, пане.

— Як тільки ти це забудеш і прохопишся хоч словом про своє минуле — цього року чи наступного, в школі чи поза школою, чи коли їхатимеш у кареті хоч і через двадцять років, — тієї ж хвилини ти будеш позбавлений моєї допомоги і знову станеш злиденним вівчарем. Ти, здається, сказав, що маєш батьків?

— Лише матір. Вона вдова, пане.

— Я дбатиму про її добробут, поки ти не розкажеш — про що?

— Про те, що я був вівчарем і що я тут бачив.

— Добре. А якщо ти розкажеш?

— Вона знову стане бідною вдовою!

— Добре. Дуже добре. Але це ще не все. Ходімо зі мною.

Він підвів хлопця до дольмена й поставив на коліна.

— Колись це було священне місце, — вів далі герцог. — Тут стояв вівтар на честь древніх богів, відомих задовго до нашого бога. Отже, той, хто клянеться тут, дає подвійну клятву. Кажі за мною: хай покарають мене ангели, й архангели, і всі сили небесні; хай впадуть на мене страшні муки, де б я не був — в будинку чи надворі, в полі чи на дорозі, в церкві чи в каплиці, вдома чи за кордоном, на суші чи на морі; щоб я не міг ні їсти, ні пити, ні рости, ні старіти, ні жити, ні вмерти; щоб я вічно страждав тілом і душею, якщо колись розкажу про те, що був вівчарем, чи про те, що бачив на Марлбері Даунс. Хай буде так і тільки так. На віки вічні, амінь. А тепер цілуй камінь.

Тремтячи з жаху, хлопець повторив слова клятви й поцілував камінь, як йому було наказано.

Потім герцог узяв його за руку й повів. Тієї ночі вівчар спав у Шейкфореґ Тауерс. А вже наступного дня його віддали під опіку в далеке село. Звідти він потрапив у приватну початкову школу, а згодом — у середню школу закритого типу.

НІЧ ЧЕТВЕРТА

Минуло багато років.

Одного зимового вечора колишній вівчар, одягнений у костюм ділової людини невисокого рангу, сидів у гарно мебльованому кабінеті, що містився в лівому крилі

замку Шейкфорест Тауерс. На вигляд йому було років тридцять вісім — сорок, хоч насправді він був на кілька літ молодший. Достаток, що оточував його, мав би свідчити про душевний спокій. Та щоразу, коли він підводив голову, шукаючи листа чи якийсь інший папір, тривожний погляд стомлених очей говорив, що це було далеко не так. Його обличчя вражало незвичайною для сільського жителя блідістю. Він сидів за письмовим столом, але на папері, що лежав перед ним, не було написано жодного слова. Посидівши так декілька хвилин, він поклав ручку, відсунув від стола крісло, нервовим рухом опустив руки на підлокітники і якийсь час вдивлявся у підлогу. Потім підвівся і вийшов з кімнати.

Уздовж переходу він дійшов до центральної восьмикутної зали, пересік її й постукав у двері. Слабкий, досить низький голос дозволив увійти. У кімнаті, де містилася бібліотека, не було нікого, крім його покровителя герцога.

За довгі роки він втратив усю свою огрядність і став схожий на скелет. Біле волосся поріділо, руки здавалися прозорими.

— О, Мілз, — буркнув він. — Сідай. Що там?

— Нічого нового, ваша світлість. Листів, вартих уваги, не було, піхто не приходив.

— А... То в чому ж річ? Чим ти заклопотаний?

— Старі часи у пам'яті ожили. Пригадалися мені...

— Прокляття на них, на оті часи... А які, власне, старі часи маєш на увазі?

— Різдвяний тиждень двадцять два роки тому, коли кузен покійної герцогині благав тієї зустрічі, — ніч тоді була, як сьогодні. Я бачив, як вам відомо, не тільки це. Вони зустрілися лише один раз, а вдруге вже не змогли.

— Мілзе, може, нагадати тобі деякі слова із тієї клятви, яку один пастух дав тоді на узвишші?

— В цьому немає потреби. Пастух доклав усіх зусиль, щоб дотримати своєї клятви. Після тієї ночі він і словом не обмовився про це все, навіть перед самим собою. Казати й далі мені чи ні, ваша світлість?

— Я не бажаю більше про це слухати, — похмуро відповів герцог.

— Добре, хай буде так. Але мені здається, що надходить час, — може, він уже зовсім близько, — коли, незалежно від мого мовчання, ця подія перестане бути таємницею.

— Я не бажаю більше про це слухати! — повторив герцог.

— Вам нема чого боятися — я вас не зраджу, — промовив економ з гіркою ноткою в голосі. — Ви завжди були таким добрим покровителем, що кращого годі й бажати. Ви мене одягали, учили, дали мені притулок. Я про це завжди пам'ятаю. Та що з того, ваша світлість? Чи багато дала вам моя відданість? Думаю, що ні. Всіх дуже схвилювало зникнення капітана Огборна, але я не прохопився жодним словом. Тіло його так і не знайшли. Протягом двадцяти двох років я все думав, що ви з ним зробили. Тепер я знаю. Сьогодні сталася подія, яка викликала в мене яскраві спогади про ті часи. Щоб пересвідчитися, що це не сон, я взяв лопату й пішов на те місце. Я знайшов і розкопав борсучу нору, і того, що я там побачив, досить, щоб зрозуміти, що то чийсь догниваючі

останки.

— Мілзе, ти гадаєш, що герцогиня догадалася?

— Ні, до самої смерті вона так нічого й не знала. Я впевнений у цьому.

— Ти знову все закопав, як було?

— Так.

— Що змусило тебе піти на узвишшя саме сьогодні?

— Те, про що ви не хочете слухати, ваша світлість.

Герцог мовчав. Вечір був тихий. В кімнату долинали далекі удари дзвона.

— Чому дзвонять? — запитав герцог.

— Саме про це я хотів вам сказати, ваша світлість.

— Що за звичка дратувати мене! — гарикнув герцог. — Хто помер у селі?

— Найстаріший чоловік, вівчар.

— Нарешті. Скільки йому було?

— Дев'яносто чотири.

— Мені лише сімдесят. Отже, маю право ще на двадцять чотири роки.

— Я служив у нього підпасичем, коли доглядав овець на Марлбері Даунс. Він стояв на узвишші в ту ніч, коли я вперше розмовляв з вашою світлістю. Він був там весь час, але я цього не знав. І ви не знали.

— Ага, — скрикнув герцог, здригаючись. — Кажі далі... Твоє зверху... кажи!

— Сьогодні я дізнався, що він ось-ось помре. Саме це наштотхнуло мене на думки про минуле і змусило шукати на узвишші те, про що я вже вам казав. Повертаючись звідти, я почув, що він кликав вікарія, щоб розкрити йому таємницю, яку зберігав понад двадцять років "з поваги до його світлості герцога". Таємниця була пов'язана з якоюсь подією на Марлбері Даунс, свідком якої він став двадцять два роки тому, ідучи однієї грудневої ночі з дому на пасовисько. Я знову згадав, як усе було. Того вечора старий залишив мене з отарою, а сам пішов додому. Але він мав звичку повертатися несподівано, боявся, що я можу заснути. В ту ніч я його не бачив, хоч він і обіцяв прийти. Мабуть, таки і прийшов, але... мав усі підстави ховатися. Тут усе зрозуміло. Крім того, мені відомо, що дві години тому вікарій пішов до нього. Більше я нічого не знаю.

— Досить і цього. На світанку я зустрівся з вікарієм.

— Навіщо?

— Щоб заткнути йому рота на двадцять чотири роки, поки мені буде дев'яносто чотири і я помру, як отой вівчар.

— Ваша світлість, ви наказали мені мовчати, і я не скажу й слова, хоч би мені довелося накласти головою. Я поклявся, що належатиму вам, і я цілком ваш. Та чи не марна ваша завзятість тепер?

— Я сказав, що заткну йому рота! — майже загорлав герцог, як у давні часи. — Іди додому і лягай спати, Мілзе. Я сам з ним упораюсь.

Па цьому розмова скінчилась, і економ пішов. Ніч була дійсно такою ж, як двадцять два роки тому, а події цього вечора змусили його забути про те, що Різдво — це час

святкового настрою і доброзичливості. Він простував до свого будинку у віддаленому кінці парку, де жив сам, майже не маючи друзів. Хотів лягти об одинадцятій, але натомість сів і поринув у спогади. Пробила північ. Він виглянув у вікно, подивився на блідий місяць, потім одягнув капелюха і, підкоряючись невідомій силі, вийшов надвір. Уільям Мілз йшов не зупиняючись, аж поки не досяг вершини Марлбері Даунс. Більше двадцяти років минуло відтоді, як він востаннє був тут о цій порі.

Він підійшов якомога ближче до того місця, де, як йому здавалося, стояла колись хатина вівчаря. Овець тут під час окоту більше не тримали, а старий пастух, який так грубо з ним обходився, тільки що помер. Лише дольмен, як завжди, білів у місячному сяйві. Мілз минув галявину, що відділяла його від древньої споруди, подумки припав устами до каменя. Навіть у цю хвилину збентеженості і каяття він не міг утриматись від усмішки, згадавши, як цілував камінь храму язичників на знак скріплення страшної клятви. Він дотримав свого слова, але не тому, що дав формальну клятву, а тому, що не міг не виконати своєї обіцянки. Завдяки цьому він багато досяг у житті, але щасливим не був. З роками в ньому наростало почуття невдоволення, яке спричинилося до того, що події цієї ночі він сприйняв майже з полегшенням.

Так він задумано стояв, опираючись на Двері диявола, аж поки не відчув, що на узвишші, крім нього, є ще хтось. Попереду він побачив постать у білому, що рухалась довгими безшумними кроками. Мілз стояв нерухомо. Коли постать була зовсім близько, він упізнав герцога в нічній сорочці, який, очевидно, ходив уві сні. Щоб не розбудити старого, він припав до землі, сховавшись в тіні від руїни. Герцог простував до западини. Спустившись униз, він став навколішки і, мов борсук, почав розгрібати руками землю. Через кілька хвилин він підвівся, важко зітхнув і пішов назад тим самим шляхом, яким прийшов.

Боячись, що герцог може заподіяти собі якусь шкоду, і в той же час не бажаючи тривожити старого, економ нечутно рушив услід за ним. Герцог йшов упевненою ходою. Незабаром він заглибився у парк і, підійшовши до замку, вліз усередину через розчинене вікно, яким, очевидно, скористався раніше для того, щоб вийти. Мілз, вважаючи, що нема рації будити весь замок, безшумно зачинив за ним вікно й пішов додому чекати, що принесе ранок.

В ту ніч він ніяк не міг заспокоїтись. Стан герцога тривожив його не менше, ніж те, що могло статися наступного дня. Рано-вранці він пішов до замку. Штори на вікнах були опущені, а швейцар, що відчинив йому двері, виглядав якось дивно. Мілз запитав його про герцога.

— Сер, мені дуже жаль, але його світлість помер! — промовив швейцар приглушеним голосом. — Вночі він вийшов із своєї кімнати, ніхто не знає, де блукав, потім повернувся. Піднявшись до себе, втратив рівновагу і впав з другого поверху.

Вікарій не встиг сказати й слова, як Мілз уже розповів йому все. Він збирався це зробити відразу ж після смерті герцога. Мілз охоче відбував покарання, та прожив недовго. Він став фермером і помер на Мисі Доброї Надії, коли йому ще не було і сорока дев'яти років.

Вівці чудової марлберійської породи користуються такою ж славою, як і колись, і на перший погляд нічим не відрізняються від своїх предків тих давніх часів, про які розповів мировий суддя. Насправді ж їх розділяє багато поколінь.

Назва Ягнячий загін збереглася й понині, хоча загону тут давно вже нема. Може, тому, що вирубали високий чагарник і місце перестало бути таким затишним, а може, була й інша причина. Бо ще й досі вівчарі розповідають, що різдвяними ночами на тому пасовиську довкола дольмена можна побачити миготливі постаті, відблиск холодної сталі і тінь чоловіка, який тягне у западину якусь важку ношу. Але ніхто не може з певністю сказати, це правда чи вигадка.